

فلسفه انتظار فرج با تأکید بر افضل اعمال بودن آن

سیدعلی موسوی[□]

یکی از آموزه‌های مهم ادیان، به‌ویژه دین اسلام، مسئله منجی و انتظار فرج آن می‌باشد. این مسئله در تفکر شیعی «افضل الاعمال» نام گرفته است. سرّ این نامگذاری این است که بدانیم این انتظار صرفاً لقلقه زبانی نیست و در بستری خاص تحقق می‌یابد، که مطابق روایات، اوج اعتقادات و اعمال صالح است، با این بیان: به لحاظ اعتقادی کسانی می‌توانند منتظر فرج باشند که به لحاظ ادراکی از همه مردم زمان‌های قبل بالاتر باشند، به گونه‌ای که با وجود اینکه پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را ندیده‌اند، «أعظم الناس یقیناً» لقب گرفته‌اند، و در اعمال صالح نیز از هیچ چیز فروگذار نکرده‌اند. در چنین بستری است که منتظر حقیقی پیدا می‌شود و انتظار فرج رخ می‌دهد. لذا، می‌توان انتظار فرج و سرّ اینکه افضل اعمال است را عصاره همه اعتقادات و اعمال دانست.

در این مقاله، سعی می‌شود مسئله انتظار فرج و فلسفه آن تبیین گردد. در این ارتباط، ابتدا، ویژگی‌های منتظران و، سپس، آثار و برکاتی که برای منتظران در آیات و روایات آمده بیان می‌شود. آنگاه، در پرتو آنچه که در ارتباط با وظایف منتظران و ویژگی‌های آنان در روایات آمده، پاسخ اینکه چرا انتظار فرج افضل اعمال است مشخص خواهد شد.

واژگان کلیدی: انتظار فرج، منتظر، امام زمان (علیه‌السلام)، غیبت، افضل الاعمال.

مقدمه

انتظار یعنی چشم به راه بودن و چشمداشت گشایش. این واژه بسته به اینکه به چه کلمه‌ای اضافه شود معنا و مفهوم خاص پیدا می‌کند، و هر چه آن کلمه از اهمیت و عمق و ارزش بیشتری برخوردار باشد، انتظار را ارزشمندتر و بااهمیت‌تر می‌نماید. (ابن فارس، بی‌تا، ج ۴: ۴۹۸)

انتظار ثروت، انتظار پست و مقام، انتظار فرزندان، انتظار دیدار یار و انتظار دولت حق (انتظار فرج) همه انتظارند، اما هر کدام اهمیتی در حد مضاف‌الیه خود دارند و عمق این انتظار را تعیین می‌کنند و مسلم است که اوج انتظار در انتظاری است که پایدارتر و سودمندتر باشد و، در یک کلام، ارزش انتظار کشیدن را داشته باشد.

□. استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه مراغه.

انتظار پول و مقام، فرزند و دنیا از انتظارهایی هستند که در دنیا به آن می‌رسیم و با اتمام عمر، هر آنچه را که برایش انتظار کشیده شده به پایان می‌رسد. اما اگر انتظار از پایداری و عمق برخوردار باشد که بعد از دنیا نیز ثمربخش باشد و تا برزخ و قیامت ثمراتش به انسان برسد، ارزشمندی و اهمیت آن قابل مقایسه با دیگر انتظارات نخواهد بود.

انتظار فرج و انتظار ظهور دولت حق آنچنان انتظار باشکوهی است که در آیات قرآن کریم، منتظران آن افتخار معیت با خداوند متعال را در این امر خواهند داشت و در روایات نیز از آن به افضل اعمال تعبیر شده است. با نگاهی به مقالاتی که در ارتباط با انتظار فرج نوشته شده، می‌بینیم این نکته مغفول مانده که چرا این همه برای انتظار فرج ثواب و فضیلت ذکر شده، تا جایی که برترین اعمال نامیده شده است. معمولاً، کسانی که دربارهٔ انتظار فرج مطلب نوشته‌اند، به ذکر فضایل بسنده کرده‌اند و اغلب به سؤالی که به ذهن خوانندگان متبادر می‌شود پاسخ نداده‌اند که چرا انتظار فرج مقرون به این همه ثواب و فضیلت شده است. در این مقاله، بر آنیم تا متمرکز بر پاسخ‌های این سؤال شویم که با توجه به روایات برمی‌آید.

با توجه به ویژگی‌هایی که برای انتظار ذکر شد، انتظار در چنین بستری شکل می‌گیرد و معنای خود را پیدا می‌کند. با توجه به معنای لغوی انتظار، چشم به راه بودن - به خصوص در ارتباط با کسی که چشم به راه ظهور امام زمان (علیه‌السلام) است - زمانی تحقق پیدا می‌کند که ویژگی‌های منتظر واقعی در شخص ایجاد شده باشد. به عبارت دیگر، چشم به راه بودن و انتظار فرج امام زمان (علیه‌السلام) تنها در کسانی شکل می‌گیرد که در اوج اعتقاد و یقین نسبت به آن حضرت بوده، از ثبات قدم مثال‌زدنی برخوردار باشند و، همچنین، چیزی از اعمال صالح فروگذار ننمایند تا جایی که به افتخار برادری رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نایل شوند (ر.ک. مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴).

بنابراین، انتظار صرف لقلقهٔ زبانی نیست و محصول اعتقادات عمیق و یقین و اعمال صالحی است که منتظر در زمان غیبت به آنها پایبند است. به عبارت دیگر، انتظار قلهٔ همهٔ اعتقادات و اعمال صالح، و عصارهٔ توحید و نبوت و امامت و معاد و همهٔ احکام و اخلاقیات است. این است سرّ آنکه افضل اعمال نامیده شده و منتظر را در خیمهٔ امام زمان (علیه‌السلام) قرار می‌دهد. (صدوق، ج ۲: ۳۸۰)

۱. اوصاف و ویژگی‌های منتظران

منتظران واقعی، بر اساس آموزه‌های دینی، دارای اوصاف و ویژگی‌هایی‌اند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره خواهد شد.

۱-۱. ثبات قدم و اعتقاد راسخ

از ویژگی‌های منتظران واقعی ویژگی ثبات قدم آنان بر ولایت است. منتظران حقیقی در زمان غیبت به لحاظ اعتقادی و عملی به ویژگی‌های ممتازی در روایات توصیف شده‌اند، به گونه‌ای که آنان در اوج اعتقادات دینی قرار داشته و ثبات قدم آنها بر ولایت و اهل‌بیت (علیهم‌السلام) مثال‌زدنی است. در روایتی، پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به حضرت علی (علیه‌السلام) درباره اعتقادات منتظران واقعی می‌فرماید:

يَا عَلِيُّ وَاعْلَمْ أَنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ يَقِينًا قَوْمٌ يَكُونُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ لَمْ يَلْحَقُوا النَّبِيَّ وَحُجِبَ عَنْهُمْ الْحُجَّةُ فَأَمَّنُوا بِسَوَادٍ فِي بَيَاضٍ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۵)

یا علی! بدان باعظمت‌ترین انسان‌ها به لحاظ یقین کسانی هستند که در آخرالزمان می‌آیند که پیامبری ندیده‌اند و حجت از آنها غایب است. آنان به سیاهی‌های روی سفیدی (نوشته‌های قرآن و حدیث) ایمان می‌آورند.

در این حدیث شریف، منتظران زمان غیبت در اوج یقین در مقایسه با همه انسان‌ها قرار دارند. این در حالی است که پیامبر را ندیده‌اند و امام‌شان نیز در پس پرده غیبت به سر می‌برد، و تنها چیزی که در اختیارشان است احادیثی است که از حجج الهی به جا مانده است. اینان حتی به لحاظ اعتقادی از کسانی که پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را دیده‌اند و معجزات آن حضرت را از نزدیک مشاهده کرده‌اند جلوترند و یقین‌شان نیز بیشتر است و این امر از اوج فهم و معرفت آنها حکایت می‌کند که آنان را به لحاظ اعتقادی تا چنین سطحی از یقین بالا برده است.

۱-۲. برتری در ایمان

دومین ویژگی منتظران واقعی برتری آنان در ایمان است. در حدیثی دیگر، پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) منتظران در زمان غیبت را برادران خود نامیده و آرزوی دیدار آنان را کرده است، عنوانی که بسیار حایز اهمیت است و موجب شد که اصحاب آن حضرت (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به این عنوان غبطه بخورند و بگویند: «یا رسول الله! مگر ما برادر شما نیستیم.» و حضرت بفرماید: «شما اصحاب من هستید ولی برادرانم کسانی‌اند که در آخرالزمان در حالی که مرا ندیده‌اند به من ایمان آورده‌اند.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴؛ صفار، ۱۴۰۴، ج ۱:

در این فرمایش پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)، برتری ایمانی منتظران بر اصحاب خود آن حضرت کاملاً مشهود است.

۱-۳. نقش هدایتگری منتظران

مطلب دیگر ثبات قدم منتظران در اعتقاداتشان، به خصوص به ولایت اهل بیت (علیهم السلام) در زمان غیبت می باشد. این امر به حدی دشوار است که به بالا رفتن از درخت پر از تیغ در شب تاریک و یا آتش در دست گرفتن تشبیه شده است:

لَأُحْدِثُهُمْ أَشَدَّ بَقِيَّةً عَلَى دِينِهِ مِنْ خَرَطِ الْقَتَادِ فِي اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءِ أَوْ كَالْقَابِضِ عَلَى جَمْرِ الْغَضَا أَوْلَيْكَ مَصَابِيحُ
الدُّجَى يُنْجِيهِمُ اللَّهُ مِنْ كُلِّ فِتْنَةٍ غَيْرَاءٍ مُظْلِمَةٍ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴)

در این حدیث شریف به یکی دیگر از ویژگی های منتظران اشاره شده است که آنان چراغ های هدایت در ظلمات و تاریکی اند. به عبارت دیگر، آنان همچون مشعلی فروزان در زمان غیبت اند که باعث هدایت دیگران می شوند. در برخی روایات، منتظران امام زمان (علیه السلام) در عصر غیبت مصداق متقین معرفی شده اند. در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه «هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» (بقره: ۳) آمده است: «مَنْ أَقْرَبَ بِقِيَامِ الْقَائِمِ أَنَّهُ حَقٌّ» (ابن بابویه، ۱۳۹۵، ج ۲: ۳۴۰). در این روایت، امام صادق (علیه السلام) متقین را - که از هدایت خاص قرآن برخوردارند و اولین ویژگی شان ایمان به غیب است - اقرار کنندگان به قیام امام زمان (علیه السلام) و حقانیت آن دانسته است.

۱-۴. دارای عقل و فهم و معرفت

از جمله مهم ترین ویژگی های منتظران امام زمان (علیه السلام)، اختصاص آنها به عقل و فهم و معرفت ویژه است که خداوند متعال به آنها عطا کرده و با این ویژگی، امام سجاد (علیه السلام) آنان را برترین افراد تمام زمان ها لقب داده است:

تَمْتَدُّ الْغَيْبَةُ بِوَلِيِّ اللَّهِ الثَّانِي عَشَرَ مِنْ أَوْصِيَاءِ رَسُولِ اللَّهِ وَالْإِمَامَةِ بَعْدَهُ يَا أَبَا خَالِدٍ إِنَّ أَهْلَ زَمَانِ غَيْبَتِهِ الْقَائِلُونَ بِإِمَامَتِهِ الْمُنتَظِرُونَ لِظُهُورِهِ أَفْضَلُ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَهُ أَعْطَاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ وَالْأَفْهَامِ وَالْمَعْرِفَةِ مَا صَارَتْ بِهِ الْغَيْبَةُ عِنْدَهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْمَشَاهِدَةِ وَجَعَلَهُمْ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِينَ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِالسَّيْفِ أَوْلَيْكَ الْمُخْلِصُونَ حَقًّا شَبِعْتُنَا صِدْقًا وَالدُّعَاءُ إِلَى دِينِ اللَّهِ سِرًّا وَجَهْرًا.
(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۲)

در این روایت، منتظران امام زمان (علیه السلام) به ویژگی‌های منحصر به فردی توصیف شده‌اند که به ترتیب می‌توان این گونه از آنها نام برد: آنان بافضیلت‌ترین اهل هر زمان‌اند، به عقل و فهم و معرفت از جانب خداوند متعال اختصاص یافته‌اند، به گونه‌ای که غیبت برای آنان همانند مشاهده است، مانند مجاهدینی که پیشاپیش پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) با شمشیر در حال مجاهدت‌اند، آنان اهل اخلاص واقعی، شیعیان صادق و دعوت‌کنندگان به سوی دین خدا در آشکار و نهان‌اند. با چنین ویژگی‌هایی است که انتظار در آن معنای واقعی خود را پیدا می‌کند. لذا، در صف انتظار فرج آن حضرت قرار گرفتن خود توفیقی است عظیم و گشایشی است عظیم‌تر. به خاطر همین، در پایان حدیث، امام سجاد (علیه السلام) فرمود: «إِنْتَظِرُ الْفَرَجِ مِنْ أَعْظَمِ الْفَرَجِ» (همان) یعنی خود انتظار فرج از بزرگ‌ترین گشایش‌هاست که انسان باید تلاش کند آن را به دست آورد.

۲. آثار و نتایج (ثواب) انتظار برای منتظران

یکی از مباحث مهم در فلسفه انتظار مسئله آثار و نتایجی است که برای منتظران مطرح است. انتظار فرج نتایج و برکات دنیوی و اخروی فراوانی برای منتظران خواهد داشت. بخشی دیگر از روایات انتظار فرج به ثواب منتظران پرداخته است که با توجه به آنها حقیقت انتظار و عظمت و بزرگی منتظران شناخته می‌شود.

۱-۲. انتظار فرج به مثابه محبوب‌ترین اعمال

در روایتی، حضرت علی (علیه السلام) انتظار فرج را محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند متعال دانسته است: «إِنْتَظِرُوا الْفَرَجَ وَلَا تَيَأَسُوا مِنْ رُوحِي اللَّهِ فَإِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْتَظَارُ الْفَرَجِ؛ منتظر فرج باشید و از روح الله ناامید نشوید که همانا محبوب‌ترین اعمال در نزد خداوند عز و جل انتظار فرج است.» (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲: ۶۱۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۳)

۲-۲. مساوی با اجر هزار شهید

در روایتی از امام سجاد (علیه السلام)، اجر منتظران واقعی با هزار شهید همانند شهدای بدر و احد مقایسه شده است:

مَنْ نَبَتَ عَلَيَّ وَلَايَتَنَا فِي غَيْبَةٍ قَائِمِنَا أَعْطَاهُ اللَّهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ مِثْلُ شَهِدَاءِ بَدْرٍ وَأُحُدٍ. (اربلی، ۱۳۸۱، ج ۲: ۵۲۲؛ شبّر، ۱۴۲۴: ۲۹۰)

کسی که بر ولایت ما در زمان غیبت امام زمان (علیه السلام) ثابت قدم باشد، خداوند اجر و ثواب هزار شهید - آنهم مانند شهدای بدر و احد - به آنان عطا خواهد کرد.

۲-۳. معیت منتظران با پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و امام زمان (علیه السلام)

در ثواب منتظران، آنان همانند کسانی که در خیمه امام زمان (علیه السلام) به سر می‌برند توصیف شده‌اند:

قُلْتُ لَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) مَا تَقُولُ فَيَمَن مَاتَ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ مُنْتَظِرًا لَهُ قَالَ هُوَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ كَانَ مَعَ الْقَائِمِ فِي فَسْطَاطِهِ ثُمَّ قَالَ هُوَ كَمَنْ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ). (حرّ عاملی، ۱۴۲۲، ج ۵: ۱۳۹)

به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم: «در ارتباط با کسی که بر این امر از دنیا برود و منتظر امر شما باشد، چه می‌فرماید؟» آن حضرت فرمود: «او همانند کسی است که زیر خیمه امام زمان (علیه السلام) باشد.» سپس، آن حضرت مکثی نموده و فرمود: «او همانند کسی است که با پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) باشد.»

همان‌طوری که مشخص است، این حدیث از عظمت و بزرگی منتظران حکایت می‌کند به گونه‌ای که آنان را در زیر خیمه امام زمان (علیه السلام) جای می‌دهد یا، بالاتر، آنان را با توفیق معیت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) توصیف می‌کند. این همه از اوج ترقی روحی منتظران واقعی امام زمان (علیه السلام) حکایت دارد؛ چه ثواب و توفیقی بالاتر از اینکه انسان در خیمه امام زمان (علیه السلام) قرار گیرد.

۲-۴. برترین اعمال بودن انتظار

در حدیث دیگر، که به شکل‌های گوناگون در لسان معصومین (علیهم السلام) تکرار شده، انتظار فرج برترین اعمال نامیده شده است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي إِنْتِظَارُ الْفَرَجِ مِنْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ». (ابن بابویه، ۱۳۹۵، ج ۲: ۶۴۴)

با توجه به آنچه تاکنون بیان شد، سرّ این مطلب تا حدودی آشکار است.

سرّ مطلب این است که مهدی باورانِ عصر غیبت، در شب دیجور و در سختی‌ها، ایمان گرانسنگ خویش را پایه‌گذاری می‌کنند و ثابت قدم می‌مانند و از برترین اعمال، با وجود سخت‌تر بودنش، بهره می‌برند، زیرا «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَرُهَا؛ برترین اعمال سخت‌ترین آنهاست.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۷: ۱۹۱) از سوی دیگر، با انتظار فرج است که انسان می‌تواند خود را آماده فرج سازد و از یأس و ناامیدی به دور باشد و در این مسیر است که از خدا ناامید و مأیوس نمی‌گردد، چرا که محبوب‌ترین اعمال نزد خدا انتظار فرج، و کسب آمادگی برای فرج و حکومت حضرت مهدی (علیه السلام) است، تا اینکه طولانی بودن غیبت و مشکلات آن دوران توان را از منتظران نرباید و آنان را در صف منتظران پابرجا بدارد. (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۰، ج ۲: ۲۳۵-۳۲۶)

همچنین، انتظار فرج یک حالت روحی صرف نیست بلکه احوال روحی جریان یافته و شکل گرفته‌ای است که به اقدام و عمل می‌انجامد و از همین روست که آن را «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ وَأَحَبُّ الْأَعْمَالِ» فرموده‌اند و آن در سایه صبر و استقامت باید باشد. (ر.ک. همان؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۱۴۶)

در زمان غیبت، دشمنان تمامی نقشه‌ها و طراحی‌های شیطانی خود را به میدان می‌آورند تا رهنمی کنند و ایمان پیروان آن عزیز را نشانه روند؛ تنها کسانی می‌توانند به دام آنان گرفتار نیایند که ناامید نگشته، صبر پیشه کنند، چراکه در صورت یأس، همه چیز آنان در معرض زوال قرار می‌گیرد؛ با انتظار فرج، روحیه امید و مقاومت در آنان زنده می‌ماند و راه برای پیروزی و غلبه بر مشکلات فراهم می‌شود.

۲-۵. پاداش شهادت به منتظران

منتظر در ثواب به کسی که در خون خودش در راه خدا بغلتد تشبیه شده است، چنان که حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «الْمُنْتَظِرُ لِأَمْرِنَا كَالْمُتَشَحِّطِ بِدَمِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (همان: ۶۴۵).

۲-۶. در جوار الهی

در حدیثی دیگر، امام رضا (علیه السلام) صبر و انتظار فرج را ستوده است و با توجه به آیات قرآن، به معیت خداوند با منتظران استشهاد نموده است:

مَا أَحْسَنَ الصَّبْرَ وَإِنْتَظَارَ الْفَرَجِ أَمَا سَمِعْتَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظَرِينَ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۹)

چه نیکوست صبر و انتظار فرج! آیا قول خداوند متعال را نشنیده‌اید که می‌فرماید: «منتظر باشید که من با شما منتظرم.» و، همچنین، قول خداوند متعال که می‌فرماید: «پس، منتظر باشید که من با شما از منتظرانم.» نیکویی انتظار فرج از آن جهت است که خداوند خود را از منتظران خوانده و اینکه با همه منتظران همراه است. لذا، چه نیکوست انتظاری که انسان خود را همراه خداوند متعال احساس کند.

همان طوری که در این دو بخش مشخص شد، منتظر ظهور امام زمان (علیه السلام) در زمان غیبت - هم به لحاظ معرفتی و هم به لحاظ عملی - برترین افراد در همه زمان‌ها است. لذا، ثواب‌هایی که بر آنها مطرح شده همه در اوج است. به عبارت دیگر، منتظر ویژگی‌های شیعیان خالص و ثواب مؤمنان خالص را دارد و، بنابراین، وظایف سنگینی نیز دارد که در دنیا بر دوش کشد، که با توجه به روایات به برخی از آنها پرداخته می‌شود.

۳. وظایف منتظران

شاید بتوان گفت: مهم‌ترین وظیفه که منتظران را در اوج خود نگه می‌دارد احساس حضور است، بدین معنا که شخص منتظر، از طرفی، می‌داند که تمام اعمال و رفتار او در دید و منظر امام زمان (علیه‌السلام) است و، از سوی دیگر، خداوند به او از عقل و معرفت و قلم آنقدر عطا کرده که غیبت برای او به منزله مشاهده است. از این رو، در چنین شرایطی، احساس حضور در زمان غیبت به او دست می‌دهد.

در این رابطه، روایتی از حضرت امیر (علیه‌السلام) نقل می‌شود:

رمیله نامی می‌گوید: در زمان حضرت علی (علیه‌السلام)، به بیماری سختی دچار شدم. روز جمعه‌ای قدری احساس سبکی کردم و به خود گفتم: بروم پشت سر حضرت امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) نماز بخوانم. وقتی به مسجد رفتم، زمانی که حضرت به منبر رفت، بیماری من عود نمود. حضرت امیر (علیه‌السلام) بعد از منبر، به من فرمود: «ای رمیله! دیدم که از درد به خود می‌پیچیدی.» گفتم: «بلی.» و قضیه خود را تعریف کردم. حضرت فرمود: «ای رمیله! مؤمنی نیست که مریض می‌شود مگر آنکه ما نیز به واسطه مریضی او مریض می‌شویم و محزون نمی‌شود مگر اینکه ما نیز به حزن او محزون می‌شویم و دعا نمی‌کند مگر اینکه به دعای او آمین می‌گوییم و ساکت نمی‌شود مگر برای او دعا می‌کنیم.» گفتم: «ای امیرالمؤمنین! خدا مرا فدای شما گرداند! این مطلب برای کسانی است که در اطراف شما می‌باشند. آیا شما کسانی را که در اطراف زمین هستند می‌بینید؟» حضرت فرمود: «ای رمیله! مؤمنی نه در شرق زمین و نه در غرب زمین از ما پنهان نیست.» (همان، ج ۲۶، ۱۴۰، ح ۱۱)

این حدیث شریف به احاطه آن بزرگواران نسبت به مؤمنان تصریح دارد که از همه احوال آنان از مرض، حزن، سکوت و دعای آنان در معرض دید امام هر زمان می‌باشد و نیز تصریح دارد که مؤمن به اینکه امام زمانش او را می‌بیند ایمان دارد.

امام سجاد (علیه‌السلام) فرمود:

يا ابا خالد ان اهل زمان غيبته القائلون بامامته المنتظرون لظهوره افضل اهل كل زمان لان الله تعالى اعطاهم

من العقول والافهام والمعرفة ما صارت به الغيبة عندهم بمنزلة المشاهدة. (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۳۱۸)

امام در این حدیث می‌فرماید که منتظران ظهور و قایلان به امامت آن حضرت برترین اهل هر زمانی می‌باشند و دلیل آن را اختصاص یافتن عقل و فهم و معرفت ویژه از سوی خداوند متعال به آنها می‌داند، به گونه‌ای که با این سطح از تعقل و معرفت که به آنان داده می‌شود مسئله غیبت برای آنان مانند حالت مشاهده است. لذا، احساس حضور از طرف منتظران نیز نسبت به حضرت مهدی (علیه‌السلام) به آنان دست می‌دهد و آنان به گونه‌ای زندگی

می‌کنند که انگار امام زمان (علیه السلام) را می‌بینند. با چنین احساسی است که از هیچ وظیفه‌ای در قبال آن‌حضرت فروگذار نیستند. بنابراین، در ادامه روایت امام سجاد (علیه السلام)، از آنان به‌عنوان مجاهدان پیشاپیش رسول خدا، اهل اخلاص واقعی، و شیعیان صادق یاد شده است. برخی وظایف منتظران عمومی و مشترک تمامی منتظران است و برخی دیگر از وظایف مختص عالمان می‌باشد. در ادامه، ابتدا وظایف عمومی و مشترک را بیان می‌کنیم و در پایان، به وظایف علما در این زمینه اشاره خواهد شد.

۱-۳. یادکردن پیوسته‌ی امام زمان (علیه السلام)

در حدیثی امام کاظم (علیه السلام) فرمود: «يَغِيبُ عَنْ أَبْصَارِ النَّاسِ شَخْصُهُ وَ لَا يَغِيبُ عَنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ذِكْرُهُ». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۱: ۱۵۰) طبق این روایت، هرچند شخص آن امام غایب از دیدگان پنهان است، یاد و ذکر آن‌حضرت از قلوب مؤمنان هرگز فراموش نمی‌شود. به عبارتی، مؤمنان و منتظران آن‌حضرت پیوسته به یاد ایشان‌اند و با یاد و ذکر آن‌حضرت زندگی می‌کنند.

۲-۳. صبر و ثبات قدم بر ولایت ائمه (علیهم السلام)

از جمله وظایف مهمی که برای منتظر در زمان غیبت ذکر شده است، ثبات قدم در ولایت اهل بیت (علیهم السلام) است و این امر به حدی دارای اهمیت است که منتظری که ثبات قدم دارد اجر و ثوابش با هزار شهید برابری می‌کند. امام سجاد (علیه السلام) در این رابطه می‌فرماید:

مَنْ ثَبَّتَ عَلَىٰ وَلَايَتِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا أَعْطَاهُ اللَّهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ مِثْلَ شَهِدَاءِ بَدْرٍ وَأُحُدٍ. (همان، ج ۲۵: ۱۲۵)

هر کس بر ولایت ما در غیبت قائم ما ثابت باشد، خداوند اجر هزار شهید همانند شهدای بدر و احد را به او عطا می‌فرماید.

۳-۳. عمل به وظایف (ورع و اجتهاد)

امام صادق (علیه السلام) کسانی را یاران امام زمان (علیه السلام) معرفی کرده است که در کنار انتظار، به ورع و نیکویی‌های اخلاق نیز عمل می‌کنند. در این حدیث، امام صادق (علیه السلام)، به صراحت، به ورع و محاسن اخلاق و انتظار در کنار هم امر کرده و شرط اصحاب قائم (عجل الله تعالی فرجه الشریف) بودن را عمل به این سه وظیفه دانسته است. این صحابی اگر بمیرد، اجرش مانند کسی است که با ورع و محاسن اخلاق منتظر است تا امام زمان (علیه السلام) را درک کرده باشد:

من سرّه آن یكون من اصحاب القائم فلينتظر و ليعمل بالورع و محاسن الاخلاق و هو منتظر فان مات و قام القائم بعده كان له من الاجر مثل اجر من ادركه فجذوا و انتظروا هنيئاً لكم ايئها العصابة المرحومة. (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۰۰)

هر کس در دل دارد که از اصحاب حضرت قائم (عجل الله تعالی فرجه الشریف) باشد، پس، باید در انتظار به سر برد و می‌باید به ورع و محاسن اخلاق عامل باشد، در حالی که او منتظر است. پس، اگر بمیرد و امام زمان (علیه السلام) بعد از او قیام کند، همانند کسی که آن حضرت را درک کرده، برای او نیز اجر و ثواب می‌باشد. پس، تلاش کنید و منتظر باشید. گوارایتان باد ای گروه مورد رحمت الهی واقع شده.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود حضرت، در کنار انتظار، به تلاش امر می‌فرماید و از منتظر، تلاش در جهت ورع و تقوا و محاسن اخلاق را خواسته است، چرا که اصل و اساس دین اخلاق و ورع و تقوا است و منتظر با انجام این دو وظیفه دینی منتظر واقعی است.

۳-۴. انتظار فرج و عدم یاس

از دیگر وظایفی که در زمان غیبت برای منتظران بیان شده این است که در انتظار خود دچار یأس و ناامیدی نشوند و شبهات و وسوسه‌های شیطان آنان را به واسطه طول غیبت مأیوس نکند و بدانند که، هر چند این انتظار به طول بینجامد، عاقبت، ظهور دولت حق اتفاق خواهد افتاد.

حضرت علی (علیه السلام) امر به انتظار فرج را در کنار مأیوس نشدن چنین ذکر نموده است:

إنتظروا الفرَجَ و لا تياسوا من روح الله فان أحب الأعمال إلى الله عز و جل إنتظار الفرَج. (همان)
منتظر فرج باشید و از روح الله ناامید و مأیوس نگردید، که همانا محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند عزوجل انتظار فرج است.

انتظار فرج مقرون به عدم یأس است و مأیوس نشدن در طول مدت انتظار است که شخص را لایق عنوان منتظر می‌کند؛ وظیفه سختی است که انسان، به سبب طول زمان انتظار فرج، دچار حالت یأس و حرمان نگردد. شاید سر محبوب شدن منتظر در نزد خدا همین نکته باشد که منتظر تا زمانی که به یأس دچار نشده منتظر است.

۳-۵. تمسک به آنچه به ما رسیده

در برخی روایات برای منتظران، از تمسک و پایبندی به آنچه از ائمه (علیهم السلام) به ایشان رسیده به عنوان وظیفه یاد شده است و فرموده‌اند در زمان غیبت به امر اولی تمسک جوید تا امر دیگر برایتان روشن گردد. امام صادق (علیه السلام) در این باره می‌فرماید:

فتمسکوا بالامر الأول حتی تبين لكم الآخر. (همان: ۱۵۸)

به امر اولی تمسک کنید تا زمانی که امر دیگر برای شما آشکار شود.

- فَتَمَسَّكُوا بِمَا فِي أَيْدِيكُمْ حَتَّى يَتَّضِحَ لَكُمْ الْأَمْرُ. (همان: ۱۵۹)

تمسک کنید به آنچه در دستتان است تا امر برای شما واضح گردد.

- فَتَمَسَّكُوا بِالْأَمْرِ الْأَوَّلِ الَّذِي أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ. (همان: ۱۵۹)

به امر اولی که برآید تمسک کنید تا برای شما حقیقت امر روشن شود.

علامه مجلسی پس از ذکر این دسته از روایات در بیانی این گونه توضیح داده است: مقصود از این اخبار عدم تزلزل در دین و تحیر در عمل است، یعنی این اخبار می‌خواهند بفرمایند که در اصول دین و فروع آن به آنچه به شما از ائمه دین (علیهم‌السلام) رسیده متمسک شوید و ترک عمل نکنید و منحرف نشوید تا امامتان ظاهر گردد.

(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۳۳)

۳-۶. دعا برای فرج

از جمله وظایف مهمی که منتظران برای زمان غیبت به آن امر شده‌اند، دعا برای فرج امام زمان (علیه‌السلام) است. مهم‌تر اینکه در توقیع شریفی که از ناحیه مقدسه صادر شده امر به کثرت دعا برای فرج خواسته شده است. امام زمان (علیه‌السلام) در این توقیع که به دست محمد بن عثمان - نایب دوم آن حضرت - رسید، پس از بیان علت غیبت و چگونگی انتفاع از آن حضرت در زمان غیبت، امر به کثرت دعا برای تعجیل فرج می‌نمایند و می‌فرماید: «و أَكثَرُوا الدَّعَا بِتَعْجِيلِ الْفَرَجِ فَإِنَّ ذَلِكَ فَرَجُكُمْ؛ و زیاد برای تعجیل فرج دعا کنید که قطعاً همین فرج شماست.»

(طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۷۱)

این امر آن هم از ناحیه امام زمان (علیه‌السلام) یکی از وظایف مهم زمان غیبت را تعیین می‌نماید که منتظر دائماً تعجیل فرج را از درگاه الهی خواهان است.

اینکه در بخش‌های قبل گفتیم یاد آن حضرت پیوسته در دل منتظران است شاید با این حدیث شریف این گونه جمع شود که منتظران دائماً در حال دعا برای فرج و ظهور آن حضرت می‌باشند و همین کثرت دعا، طبق فرمایش امام زمان (علیه‌السلام)، خود فرج و گشایش برای آنهاست.

۳-۷. وظیفه عالمان منتظر

برای علمای دین در زمان غیبت، وظایف سنگین‌تری، علاوه بر آنچه به عنوان وظایف عام ذکر شد، در روایات آمده است و آنان باید مردم را به سوی امام بخوانند و بر وجود آن امام راهنمایی کنند و از دین آن حضرت دفاع

نموده، ضعیفان از بندگان خدا را از تورهای شیاطین و شبهات گمراهان نجات دهند. چنین علمایی برترین‌ها در نزد خداوند متعال لقب گرفته‌اند. امام علی بن محمد (علیه السلام) فرموده است:

لَوْ لَا مَنْ يَبْقَى بَعْدَ غَيْبَةِ قَائِمِنَا (عَلَيْهِ السَّلَام) مِنَ الْعُلَمَاءِ الدَّاعِينَ إِلَيْهِ وَالذَّابِّينَ عَنِ دِينِهِ بِحُجَجِ اللَّهِ وَالْمُنْفِذِينَ لِضَعْفَاءِ عِبَادِ اللَّهِ مِنْ سِبَاكِ إِبْلِيسَ وَمَرْدَتِهِ وَ مِنْ فِخَاخِ النَّوَاصِبِ لَمَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلَّا ارْتَدَّ عَنِ دِينِ اللَّهِ وَ لَكُنْهُمْ الَّذِينَ يَمْسِكُونَ أَرْزَمَةَ قُلُوبِ ضَعْفَاءِ الشَّيْعَةِ كَمَا يُمَسِكُ صَاحِبُ السَّفِينَةِ سُكَّانَهَا أَوْلَيْكَ هُمُ الْأَفْضَلُونَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۶)

اگر علمایی نبودند که مردم را به سوی امام زمان (علیه السلام) فرامی خواندند و بر وجود آن حضرت دلالت می کردند و از دین آن حضرت به واسطه حجّت‌های الهی دفاع می کردند و ضعیفان از بندگان خدا را از تورهای شیطان و دام‌های نواصب نجات دهند، کسی نمی‌ماند مگر از دین خدا برمی‌گشت و آن‌ها را که مهار قلوب ضعیفان شیعه را نگه می‌دارند، همانطور که ناخدای کشتی سگان کشتی را می‌گیرد. آنان برترین‌ها نزد خداوند متعال می‌باشند.

نتیجه‌گیری

در یک جمع‌بندی، می‌توان گفت: منتظر کسی است که اوصاف ذکر شده برای منتظران را داشته باشد و وظایف زمان غیبت را نیز انجام دهد. با توجه به آنچه که ذکر شد، او به لحاظ ویژگی‌های منحصر به فرد - چه از جهت اعتقادی و چه از جهت عملی - در اوج به سر می‌برد. لذا، عنوان انتظار در چنین بستری معنا می‌یابد و واژه منتظر با این اوصاف و انجام وظایف زمان غیبت لایق شخص می‌گردد. بنابراین، با چنین اوصافی و وظایفی که برای منتظر ذکر شده، جای تعجبی ندارد که انتظار در زمان غیبت افضل اعمال نام می‌گیرد.

منتظران در اوج یقین و اعمال صالح قرار دارند؛ آنان برادران رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم لقب گرفته‌اند، مصداق متّین‌اند، برترین افراد تمام زمان‌ها نامیده شدند، خداوند آنها را از عقل و معرفت و فهم ویژه‌ای برخوردار کرده است و مهم‌تر اینکه آنان در زمان غیبت احساس حضور امام غایب را دارند و پیوسته آنان آن حضرت را یاد می‌کنند و هیچ‌گاه، بر اثر طول غیبت و مدت انتظار، مأیوس نمی‌شوند و در ورع و حُسن خُلق پیشرو می‌باشند. با چنین اوصاف و وظایف و در حالی که نه پیامبری دیده‌اند و امامشان نیز از آنها محجوب است، این انتظار اوج دینداری است و سرّ افضلیت آنان را به‌عنوان منتظر بر همگان آشکار می‌سازد و انتظار فرج را به‌عنوان برترین اعمال تبیین می‌نماید.

کتابنامه

قرآن کریم

- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۳). الخصال، قم: جامعه مدرسین.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵)، کمال الدین و تمام النعمة، تهران: اسلامیه.
- ابن فارس، احمد (بی تا). معجم مقاییس اللغة، بی نا.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱). کشف الغمة فی معرفة الائمة، تبریز: بنی هاشمی.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۲). إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات، بیروت: اعلمی.
- شبر، عبدالله (۱۴۲۴). حق الیقین فی معرفة اصول دین، قم: انوار الهدی.
- صقّار، محمد بن حسن (۱۴۰۴). بصائر الدرجات، قم: مکتبه آیه الله مرعشی نجفی.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳). الاحتجاج علی أهل اللجاج، مشهد: مرتضی.
- عمیدی، سید تامر هاشم (۱۳۸۷). در انتظار ققنوس، ترجمه علیزاده مهدی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمة الله علیه).
- قزوینی، محمد کاظم (۱۳۸۷). امام مهدی از ولادت تا ظهور، قم: الهادی.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳). بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی (۱۳۹۰). مکیال الامکارم فی فوائد الدعاء القائم، قم: مسجد جمکران.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷). الغیبة النعمانی، تهران: صدوق.
- هاشمی شهیدی، اسد الله (۱۳۸۷). ظهور حضرت مهدی از دیدگاه اسلام، قم: مسجد جمکران.